

Professor Kuipers over Comparatief Realisme

A.N.T.W.—discussie

Rob van Gerwen
Departement Wijsbegeerte
Universiteit Utrecht
www.phil.uu.nl/~rob

2 maart 2008

Esthetisch realisme

“De volgende theorie hoeft alleen maar de waarheid verder te naderen”. De bescheidenheid van professor Kuipers’ comparatief realisme lijkt mij zeer gewenst in de wetenschapsfilosofie, hoewel ik niet goed zie hoe we kunnen weten of de ene theorie de waarheid beter nadert dan de andere, zolang we die waarheid nog niet hebben. Ik zie iedere claim op absolute waarheid als een drogreden vergelijkbaar met die van de fotografie. Foto’s bewijzen wat ze tonen. Maar waaruit bestaat dat bewijs precies? Foto’s beweren niets, en dus staat er altijd een onderschrift bij dat zegt *wat* de foto dan wel bewijst. Maar een foto “zegt” nooit meer dan “dit, hier, nu”, omdat een foto zonder de hulp van symbolen zijn eigen tijd-ruimtelijke context niet kan tonen. Foto’s zijn indexicals, maar “indexical” betekent hier niets (omdat foto’s nooit “dat, daar, toen” “zeggen”).

Het onderscheid tussen entiteitenrealisme (het bestaan van het in de foto getoonde) en theoretisch anti-realisme (het verhaal dat erbij verteld wordt welke waarheid op andere, veel complexere wijzen vastgesteld moet worden) probeert zo’n drogreden te mijden.

Mij is niet duidelijk geworden wat esthetische criteria voor theorieën zouden kunnen zijn. Professor Kuipers noemt ze ook wel niet-empirisch, maar dat verduidelijkt niets. Kunnen we niet prima uit de weg met hun identificatie als “niet-empirische eigenschappen”. Vanwaar de introductie van *esthetische* waarden? Esthetische overwegingen dragen alleen bij aan het succes van een theorie of argument als ze gepast, normerend en *theoretisch* relevant zijn. Hoe weten we of de schoonheid van een theorie vóór die theorie pleit en niet veeleer ertegen? Zo’n vraag laat zich alleen beantwoorden in termen van empirisch, logisch of voorspellend succes, maar dat zijn,

als ik me niet vergis, standaard criteria voor de beoordeling van theorieën.

We zeggen dat iets mooi is zonder te claimen dat de eigenschappen die het ding of de gebeurtenis mooi maken overal elders ook mooi moeten zijn: ze zijn mooi in dit ene geval. Dat lijkt me een goede uitgangspositie om in te zien dat esthetische categorieën inderdaad niet van empirische waarheden afhangen. Drie primaire gevallen—natuurschoonheid, kunstschoonheid en gelaatsschoonheid—zijn onderscheiden vanwege de rol die menselijke intentionaliteit erin speelt. Zo is een mooie natuurscène niet mooi omdat ze door iemand bedoeld is om mooi te zijn: natuurschoonheid overvalt ons als het ware: hier toont de natuur zijn onafhankelijkheid van onze geest, zijn eigen logica—en dat besef projecteert de beschouwer op de scène. Een mooi kunstwerk daarentegen realiseert intenties die de kunstenaar met zijn publiek had—zijn schoonheid bestaat in de eenmalige betekenis van het werk, zijn artistieke logica. Een mooi mens realiseert geen intenties in haar mooie uiterlijk, en ze worden er evenmin door een kijker op geprojecteerd, ze worden er uitgedrukt—gelaatsschoonheid is een aspect van gelaatsexpressie.

Deze varianten van schoonheid komen overeen in zoverre ze in de waarneming genoten worden. Wetenschappelijke schoonheid kan vermoedelijk wel aanspraak maken op het opwekken van een besef van de eigen logica van de theorie of het argument. Gesteld dat twee theorieën EE zijn (empirisch equivalent), dan kan zo'n gewaarwording een aangename toevoeging vormen bij de waarheid van de theorie of het argument, maar ze lijkt me er los van te staan. De logica in twee EE theorieën zou neutraal moeten zijn voor dit additioneel effect op de onderzoeker.

Maar heeft de onderzoeker er wel een perceptuele ervaring van? Niet zo'n perceptuele ervaring als we in de drie genoemde primaire gevallen hebben. De wetenschapper die de schoonheid van een theoretische wending apprecieert, doet dat niet op grond van zijn waarneming, maar op grond van het gemak van zijn begrip. Een intellectuele wending wier gewaarwording niet primair perceptueel is is niet mooi in enig primair gebruik van de term. Als wetenschapsfilosofen esthetische categorieën op een andere dan de standaard manier hanteren, spreken ze metaforisch.

Blijkens de tekst (§3.1.2) komt James McAllister dicht bij een uitleg, maar blijkt ook hij de kwestie te ontwijken:

“Ten eerste, wetenschappers gebruiken esthetische criteria meestal in aanvulling op empirische criteria. Ten tweede, en zeer belangrijk, de esthetische criteria van het moment, de ‘esthetische canon’, is gebaseerd op ‘esthetische inductie’ met betrekking tot niet-empirische kenmerken van exemplarische voorbeelden van empirisch succesvolle theorieën die wetenschappers mooi zijn gaan vinden. Ten derde, esthetische criteria kunnen een cruciale, schismatische rol in wetenschappelijke revoluties spelen.”

Met het eerste ga ik mee—maar het bewijst niet dat die criteria *relevant* zijn. Ook het tweede steun ik—hoewel het niet bewijst dat het om *esthetische*, d.w.z. perceptu-

ele criteria gaat. Het derde lijkt ook correct, maar hoe mooi je het ook formuleert—een schismatische rol—het gaat evenzeer op voor de vraag of je je collega kunt velen, en voor andere eigenschappen van de “context of discovery”.

Dit wil niet zeggen dat zo’n esthetische canon irrelevant is, natuurlijk. Kuipers suggereert vervolgens dat de esthetische inductie

“... heel goed een variant kan zijn van het zogenoemde ‘mere-exposure effect’ (Zajonc, 1968), namelijk onbewuste affectieve ‘priming’ (Zajonc, 1994).”

En omdat ik dat ook geloof, en tevens: dat wetenschappers mensen zijn, krijg ik de indruk dat Kuipers er beter aan had gedaan het niet over *esthetische* criteria te hebben. In plaats daarvan had hij wellicht een argument kunnen ontwikkelen tegen het onderscheid tussen de “context of discovery” en “context of justification”.

Overigens komt daarmee de aap uit de mouw: professor Kuipers begrijpt esthetische eigenschappen (die op wetenschappelijk succes kunnen wijzen), als een sociaal normenstelsel (de “esthetische” canon) dat bij gebrek aan beter, en om de vergelijking met idiosyncratische preferenties te voorkomen (dat is de rol van “esthetische” inductie), dan maar “esthetisch” wordt genoemd. Een stelsel, zo lijkt het, dat alleen sociologisch onderzocht kan worden en niet op ongepastheid bekritiseerd. Hier wordt met andere woorden geen lans gebroken voor de bewijskracht van esthetische eigenschappen. Dat zie ik als een gemiste kans.

Schoonheid als Bewijskracht

Als de ervaring van schoonheid een ervaring is van de eigen logica van het waargenomene, zoals ik suggereerde, en men dat combineert met de bewijskracht van synchrone coherente egocentrische (Currie 1998) waarneming door meer dan één enkel zintuig,¹⁾ dan kan men de schoonheidservaring begrijpen als een besef precies van die bewijskracht van synchrone waarneming én het bestaan van het waargenomene bewijst. Maar daarbij is wel verondersteld dat het om een perceptuele ervaring gaat en de betekenis hiervan voor de waarheid van een theorie lijkt mij, gegeven het argument analoog aan de drogreden van de fotografie, niet evident. Ik ben nog niet overtuigd van de relevantie van esthetische overwegingen in de wetenschap—hoewel ik wel een route zie naar een esthetische fundering in een entiteitenrealisme.

Noten

¹⁾ Een sceptisch realisme dat men bij Hume (Read and Richman 2000) en Wittgenstein 1967, 414 vindt, en dat ook Hacking 1983 verdedigde—waarvan men de wortels in de karakteristiek van primaire kwaliteiten vindt in Locke 1690.

Verwijzingen

- Currie, Gregory. 1998. *Image and Mind*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Hacking, Ian. 1983. *Representing and Intervening: Introductory Topics in the Philosophy of Natural Science*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Locke, John. 1690. *An Essay Concerning Human Understanding*. London: Printed for Tho. Basset.
- Read, Rupert, and Kenneth A. Richman, eds. 2000. *The New Hume Debate*. London, etc.: Routledge.
- Wittgenstein, Ludwig. 1981 (1967). *Zettel. Second edition*. Edited by G. E. M. Anscombe and G.H. von Wright. Translated by G. E. M. Anscombe. Oxford: Blackwell.